

УДК 34:343 "652"

О.А. ГАВРИЛЕНКО, канд. іст. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ У ПРАВІ АНТИЧНИХ ДЕРЖАВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Розглянуті характерні риси кримінального права античних держав Північного Причорномор'я, періоду другої половини I тис. до н.е. – перших сторіч нашої ери – Херсонесу, Ольвії, Тіри, Боспорського царства. У ній здійснено аналіз нарративних джерел та лапідарних пам'яток права, які містять кримінально-правові норми. Зроблено висновок про досить високий рівень правової культури тогочасного населення північного узбережжя Понту Евксинського. Виявлено спільні риси та особливості кримінального права північнопричорноморських держав порівняно з правом грецьких метрополій.

Роль та значення права античних держав Північного Причорномор'я в історії давнього населення, яке проживало на теренах сучасної України, важко переоцінити. Вони не вичерпуються лише взаємними впливами з правовою культурою навколишніх племен. Тисячолітня епоха існування античної цивілізації у Північному Причорномор'ї полишила глибокий відбиток у праві наступних поколінь. Її традиції стали підґрунтям правового розвитку населення ранньосередньовічних міст Криму. Античні елементи бачимо також у правовій культурі населення Південно-Східної Європи більш пізнього періоду.

Разом з тим сучасна історико-правова наука має суттєві лакуни у висвітленні бодай основних рис права рабовласницьких міст-держав Північного Причорномор'я VII ст. до н.е. – VI ст. н.е., в той час, як ці питання вбачаються одними з фундаментальних з точки зору розуміння процесу творення підмурку нинішньої правової системи нашої держави.

Така ситуація обумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. З одного боку, дослідників стримує начебто вузька джерельна база. Хоча насправді існує достатня кількість різноманітних джерел, які дозволяють всебічно висвітлити особливості державно-правового розвитку народів, що проживали на території сучасної України понад дві тисячі років тому.

З іншого боку – в українській історико-правовій науці до цього часу зберігається вузько етнічний підхід до визначення предмету іс-

торії держави і права України. Він передбачає дослідження лише тих державно-правових інститутів, виникнення і розвиток яких безпосередньо пов'язані з історією українського етносу. Але поступово все більше вітчизняних істориків права схиляється до іншого підходу – географічного, у відповідності з яким до предмету історії держави і права України має бути віднесено вивчення всіх державно-правових інститутів, що існували в межах сучасної території нашої держави.

Аргументуючи доцільність саме такого підходу, І.Б. Усенко цілком слушно зазначав, що при вирішенні цього питання слід виходити з того факту, що сувереном і джерелом державної влади є не етнос, а народ. Відповідно історія держави і права України вивчає державотворчий і правотворчий досвід українського народу. Поняття ж "український народ", визначене у преамбулі Конституції України, охоплює "громадян України всіх національностей" [1, с.237]. Отже логічним вбачається висновок: в межах історії держави і права України має вивчатися юридична спадщина всіх етносів, які будь-коли протягом досить тривалого часу компактно проживали на українських землях. Цей висновок повною мірою стосується й дослідження правової спадщини грецького населення Північного Причорномор'я середини I тис. до н.е. – початку I тис. н.е.

З практичної точки зору вивчення державних та правових інститутів міст-держав може мати неабияку користь. Будь-якому юристові –

слідчому, судді, адвокатуві – вкрай необхідно чітко уявляти витоки сучасного кримінального права. Без цього неможливо до кінця зрозуміти ні процес виникнення та генезу інститутів права, ні механізми взаємодії правових норм у системі права сучасної української держави, ані загальні тенденції розвитку кримінального права в Україні.

Вже починаючи з кінця VII-VI ст. до н.е. в античних державних утвореннях, що постали на території Північного Причорномор'я, поступово складаються окремі елементи кримінального права, які прийшли до Херсонесу, Ольвії, Пантікапею та інших полісів переважно з правової системи афінської держави через метрополію – Гераклею Понтійську та Мілет, хоча інколи відчувалися й місцеві впливи звичаїв та традицій сусідніх “варварських” племен.

Насамперед оформилося поняття злочину. Сучасна наука кримінального права під злочинном розуміє передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), яка тягне за собою для особи, що здійснила його, покарання. На відміну від цього визначення, у північнопричорноморських полісах під злочином розуміли дію, що завдавала шкоди державі, громаді або конкретній приватній особі. Шкода могла бути фізичною, моральною або матеріальною. Найтяжчі злочини часто називали адікією (ἀδικίᾱ) – гріхом перед богами [2, с.19].

Суб'єктами злочину могли бути лише вільні громадяни чи особи прирівняні до них (проксе-ни), а також негромадяни полісів. Раби несли інакшу відповідальність. За здійсненим ними злочин відповідав їхній господар, а той, в свою чергу, вже міг покарати раба так, як вважав за потрібне.

Зазвичай суб'єктом злочину виступала одна особа. Якщо ж злочин скоювався кількома особами, то всі винні несли однакову відповідальність.

Джерелами права визначаються обставини, обтяжуючі провину злочинця. Наприклад, до останніх належала метімерінея (μετῆμερίνης) – здійснення злочину серед біла дня. Існувало поняття множинного злочину (συνθηκῶν παραβάσεως) [2, с.1203], тобто поняття про здійснення особою двох чи більше злочинних діянь, кожне з яких мало ознаки самостійного складу злочину [3, с.100]. Вже у ті часи здійс-

нення особою не одного, а двох чи більше злочинних діянь вважалося свідченням більшої небезпечності злочинної діяльності й мало наслідком суворіше покарання.

Нарративні джерела¹ та віднайдені лапідарні пам'ятки права² містять згадки про різні групи злочинних дій. Це – злочини проти держави, військові та посадові злочини, злочини проти правосуддя, злочини у сфері економіки, злочини проти особи, проти власності (майнові злочини), проти релігії, проти сім'ї та моральності.

Злочинами державного характеру вважалися, насамперед, посягання на знищення демократичного устрою полісу, на державну цілісність, встановлення тиранії. У широко відомій пам'ятці державного права початку III ст. до н.е. - присязі херсонеситів наголошується: “Я не буду повалювати демократичного ладу і не дозволю цього зраджуючому та повалюючому і не приховаю цього, але доведу до відома державних посадових осіб. Я буду ворогом ... відриваючому Херсонес, чи Керкентиду, чи Прекрасну гавань, чи укріплені пункти та територію херсонесців” [4, с.10]. Важливе значення, що надавалося подібним нормам, ще раз підтверджує факт прийняття афінянами у 409 р. до н.е. закону, відповідно до якого особа, що знищила б демократію в Афінах, або ж посіла будь-яку громадську посаду після повалення демократії, мала бути проголошена ворогом афінського народу; її дозволялося безкарно вбити і конфіскувати все її майно [5, с.333]. Один з найтяжчих злочинів державного характеру – встановлення тиранії – був відомий у праві всіх демократичних античних полісів. “Тиран – найлютіший ворог міста, - зазначав Еврипід. - Насамперед, у цьому випадку немає загальних для всіх законів, править одна людина, яка їх встановлює, розпоряджається ними на свій розсуд, і рівності вже не існує. Коли ж існують закони, бідняк та багатий притягаються

¹ Нарративні джерела (від лат. narratio - розповідь) – історичні джерела у вигляді розповідей про певні факти чи події. Цей термін, зокрема, застосовується по відношенню до праць стародавніх авторів.

² Лапідарні пам'ятки права (від лат. lapidarius – каменотес, різьбар по каменю) – короткі, стислі, виразні за стилем написи юридичного змісту на кам'яних стовпах або плитах стародавнього часу або епохи середньовіччя.

до однакової відповідальності, і слабкий, будучи правим, перемагає сильного” [5, с.332].

Як свідчить херсонеська присяга, нормами права античних міст-держав Північного Причорномор'я передбачалася також відповідальність за розголошення “елліну або варвару” державної таємниці – того, “що може завдати шкоди державі” [4, с.10].

Злочинним діянням визнавалося самовільне присвоєння негромадянином прав громадянства – ксенія (ξενίας) [2, с.856; 6, с.239; 7, с.154]; внесення на розгляд народних зборів (екклесії) протизаконного чи такого, що суперечив звичаям, законопроекту (παράνομον). Особа, яка вносила пропозицію, навіть у випадку її прийняття, протягом року могла бути притягнена до відповідальності [7, с.917]. Суворо каралися громадяни за вчинення парапресбеїї (παράπρεσβεΐας). Цим терміном позначалося погане або несумлінне виконання послом своїх обов'язків. Тяжким посадовим злочином визнавалося хабарництво. Передбачалися окремі склади злочинів – дача хабара, підкуп - декасмо (δεκάσμοϋ), та його прийняття – дорон (δώραν) [2, с.292, 360].

Здавня відомою в античних державах була контрабанда – незаконне переміщення через державний кордон матеріальних цінностей – злочинне діяння, нині передбачене статтею 204 Кримінального кодексу України [6, с.290].

Спеціальним законом ольвійського полісу про грошовий обіг, більше відомим, як “Закон Каноба”, встановлювалася відповідальність за “порушення правил про валютні операції”. Датований дослідниками початком IV ст. до н.е. текст закону, вибитий на мармуровій плиті, було віднайдено в 1876 р. на території селища Андолу-Кавак, на східному березі Босфору, серед руїн відомого в давнину святилища Зевса Урія і вперше опубліковано В.В. Латишевим [8]. Нині оригінал зберігається в музеї університету м. Анкари (Туреччина). Оцінюючи загальний зміст закону за сутністю, П.О. Каришковський цілком слушно зауважує, що його найсуттєвішим моментом була стаття, що зобов'язувала здійснювати всі акти купівлі-продажу на місцеві гроші – ольвійські статери. Обмін грошей слід було здійснювати у встановленому місці – “на камені в екклесіастерії”. Порушники встановлених норм притягалися до кримінальної відповідальності [9, с.15].

Вже з другої половини I тис. до н.е. у праві полісів поступово починають вирізнятися злочини проти правосуддя. Нині під ними розуміються навмисні злочинні діяння, які посягають на нормальну діяльність органів правосуддя, тобто діяння, перешкоджаючи здійсненню однієї з форм державної діяльності, що полягає у розгляді та вирішенні судом кримінальних, цивільних та адміністративних справ [10, с.152]. Так, значною провиною у державах Північного Причорномор'я вважалася псевдоклетейя (ψευδοκλητειΐας) – фальшиве засвідчення скарги, неправдиве свідчення, коли особа, що не була свідком, у якості свідка ставила свій підпис під чиєюсь скаргою [2, с.1360].

Коло військових злочинів було досить нешироким. Існувало загальне поняття астратеїї (ἀστρατειΐας), що обіймало такі дії як ухилення від військової служби, втеча зі служби, дезертирство. Відомі й спеціальні юридичні терміни, які визначали окремі склади військових злочинів: ліпостратія (λιποστρατίου) – ухилення від військової служби; ліпотаксія (λιποταξίου) – дезертирство; ліпонавтія (λιποναυτίου) – самовільне залишення корабля, дезертирство з корабля; анавмахія (ἀναυμαχίου) – дезертирство під час морської битви, відмова від участі у морській битві.

Серед злочинів проти особи найтяжчим вважалася вбивство (φόνου). Розрізнялися вбивство недозволене та дозволене законом (наприклад, вбивство злодія на місці злочину, якщо він чинив опір затриманню), зумисне та випадкове [11, с.77]. Окремо, за специфікою засобів скоєння, правом вирізнялося фармаκων – отруєння [6, с.239]. Щоправда, більш точні свідчення про це маємо лише з Афін, але немає підстав сумніватися, що подібна практика існувала й у полісах Північного Причорномор'я.

До цієї ж категорії злочинів варто віднести й заподіяння тілесних пошкоджень, насамперед, навмисне (τραύματος ἐκ προνοίας).

Широко розповсюдженими були злочини проти честі особи. Загальне поняття про нанесення будь-якої образи, особливо родичам, визначалося терміном “какосея” (κακώσεως) [6, с.239]. Існували й окремі поняття: аїкія (αἰκίας) – образа дією (зокрема, побоями) [2, с.80]; ібрея (ὕβρεως) – образа словом. Окремий склад злочину становив наклеп (κακῆγορίας) [2, с.650] – поширення завідомо неправдивих свідчень, що

неславлять іншу особу.

До злочинних дій прирівнювалося вбивство і навіть образа чужого раба (вважалось, що ображаючи раба задається образа і його господареві). У таких випадках винні піддавалися суду та сплачували штраф (γραφή ὕβρεως) [6, с.201].

Найбільш розповсюдженими майновими злочинами були крадіжка (κλοπή) тобто таємне викрадення майна, що належить іншим особам, а також пошкодження та знищення чужого майна, завдання матеріальної шкоди, збитків (βλάβη) [2, с.250].

Серед злочинів проти релігії одним з найтяжчих вважалось асебея (ἀσεβεία) – невіра у богів, безбожництво. Держава не торкалась релігійних вірувань та переконань окремих осіб, поки вони виконували всі свої обов'язки по відношенню до культу. Але якщо особа відкрито заявляла про те, що вона не вірить у богів чи переставала дотримуватись культових приписів, то в судовому порядку вона могла бути вислана за межі держави [11, с.11].

Злочинним вважався також відступ від здавна встановлених форм та обрядів культу, його перекручення, включення до нього елементів чаклунства тощо. Такі дії також часто каралися вигнанням.

Тяжко каралося спалювання місць, присвячених богам. До цієї категорії злочинів відносились, зокрема, й поява у таких місцях осіб, яким був заборонений доступ туди, або здійснення у цих місцях недозволених діянь.

Найсуровіше переслідувалися злочини, які полягали у викраденні, знищенні чи пошкодженні присвячених богам предметів, якими б вони не були. Такий злочин називався ієросілією (ιεροσυλία) і зазвичай карався смертю [11, с.11].

Найтяжчим серед злочинів проти сім'ї та моральності, так же, як і в багатьох інших народів, вважалось подружня зрада, перелюбство (μοιχεία).

Громади північнопричорноморських полісів, як і грецьких метрополій, переважно за допомогою норм звичаєвого права, а також релігійних приписів, активно боролися з безшлюбністю чоловіків (ἀγαμία). Держава була зацікавлена у тому, щоб народжувалося більше громадян і воїнів. Крім того, було необхідно забезпечувати безперервність родів та постійне виконання культу предків. Відповідно неодружений

чоловік здійснював подвійний злочин і по відношенню до предків, і по відношенню до суспільства. За "Законами" Платона, наприклад, від громадян вимагалось укладення шлюбу у віці між тридцятьма та тридцятьма п'ятьма роками: "Відмовлятися взяти собі дружину – злочин. Хто знехтує цим обов'язком, повинен платити щорічний штраф, щоб він не думав, що безшлюбність зручна та вигідна, і крім того, він має бути позбавлений всіх почестей, які молодь зобов'язана віддавати старшим". Та з часом, протягом IV ст. до н.е., безумовність цих приписів втрачається, хоча громадська думка зберігала певні їх залишки ще протягом тривалого часу [5, с.24].

Громадською мораллю суворо засуджувалась апігія (ἀργία) – неробство, ледарювання [2, с.191]. За рішенням державних органів у ряді випадків нероби могли бути покарані обмеженням громадянських прав.

Тяжко каралась також відмова утримувати батьків, що досягли похилого віку, нездатних працювати тощо. Таке діяння іменувалося терміном "ситой" – σίτου (від σίτος – хліб). Відповідно до більш пізньої норми римського права, "той, хто відмовляє в утриманні, відмовляє у житті". Згідно з давньогрецькими нормами "закон велить утримувати батьків; батьками ж вважаються батько, мати, дід, баба, прадід та прабаба". Існував тісний зв'язок між правом спадкування та обов'язком дітей, як майбутніх спадкоємців, піклуватися про харчування батьків. За свідченням Плутарха, син міг бути звільнений від цього обов'язку лише в одному випадку: якщо батько, навіть з огляду на його бідність, не доклав зусиль щоб навчити сина якомусь ремеслу. Іншим важким злочином по відношенню до батьків було святотатство, яке полягало у "знищенні їхніх могил та позбавлення їх погребальних почестей" [5, с.46].

Поступово у праві грецьких полісів Північного Причорномор'я достатньо виразно оформилась й система покарань. Під покаранням зазвичай розуміються заходи державного примусу проти злочинця, які є наслідком скоєного злочину. В античних полісах метою покарання було залякування, прагнення наперед виключити скоєння небажаних для громадян та держави вчинків. У ряді випадків на меті малося також відшкодування збитків від заподіяної шкоди (як правило, за допомогою еквівалентної грошової

компенсації).

Смертній карі (через отруєння, забивання камінням, палками тощо) за вироком суду зазвичай піддавалися особи, які здійснили зумисне і недозволене вбивство. Хоча так само, як і за Афінським законодавством, вони мали можливість врятуватися, добровільно виїхавши у вічне вигнання до закінчення судового процесу. Якщо ж вбивство визнавалося судом ненавмисним, то злочинець повинен був певним шляхом (за традицією) виїхати у вигнання на визначений термін (*ἀλενιαιτισμός*), по закінченню якого пройти релігійний обряд “очищення” та, повернувшись на батьківщину, примиритися з родичами вбитого [11, с.77-78].

Як правило, релігійне “очищення” вимагалося у разі здійснення найтяжчих злочинів, що вважалися особистою образою богам (*ἀδικίου*) – вбивства особи, яка перебувала на службі при храмі, і взагалі всякого вбивства, святотатства, викрадення священних предметів тощо [11, с.76]. Очищення від вбивства, як правило, складалося з двох етапів: власне очищення, яке полягало в тому, що руки вбивці обливалися кров'ю жертвовної тварини і потім обмивалися водою, що символізувало його звільнення від кривавого гріху; та умилювання божества жертвами й молитвами. Очищення обов'язково повинно було здійснюватися на чужині, не в тому полісі, де було здійснено вбивство. Це було обов'язковою умовою його дійсності [11, с.77].

У певних випадках особливо в V-IV ст. до н.е. смертна кара за скоєння державних злочинів могла бути замінена не лише на вигнання, але й, як додаткове покарання, на конфіскацію майна. Така практика була досить поширеною у державах античного світу. Відомо про неодноразові випадки такої заміни у разі винесення смертного вироку заочно, без присутності злочинця [12, с.75]. Зокрема, як на приклад, можна послатися на описану Сократом справу боспорського громадянина Сопеїда (IV ст. до н.е.), який переслідувався в Афінах з ініціативи царя Боспорської держави Сатира [12, с.120-125; 7, с.196-202] або на долю грецького полководця Алквіада, якого у 415 р. було заочно засуджено до смерті афінським судом. В 411 р. він був призваний на службу до флоту під Самосом, куди утік ще до закінчення судового процесу, а в 408 р. урочисто повернувся до Афін [12, с.75].

Як найтяжча міра покарання за різноманітні політичні, релігійні злочини та найважчі злочини проти особи у всіх грецьких містах достатньо широко практикувалося вигнання з країни. Але в переважній більшості випадків цей захід використовували у політичній боротьбі між олігархами та демократами, а також при встановленні тиранічної влади [13, с.57].

Вигнання громадянина чи групи громадян зазвичай здійснювалося прийняттям декрету чи рішення царем, тираном, правлячою групою олігархів або ж народними зборами. Термін вислання як правило не обумовлювався і практично залежав від змін у політичній ситуації, але інколи бувало й довічне вигнання – ейфігія (*ἄειφυγία*). Наприклад, відомо, що група громадян з Самосу перебувала поза межами батьківщини протягом 40 років, а з Платеї – 50 років [14, с.75]. Як додаткові покарання при цьому застосовувалися позбавлення громадянства та конфіскація майна.

У випадках винесення рішення про вигнання за допомогою особливої процесуальної форми – остракізму, що був запроваджений в Афінах Клісфеном і широко використовувався там з V ст. до н.е., а пізніше був запозичений іншими державами (Аргосом, Мілетом, Сиракузами, Мегарами), покарання було менш суворим. Відомо, що в Афінах таке рішення приймали народні збори шляхом таємного голосування (опускали до урн черепки з видряпаними на них іменами). При цьому необхідно було зібрати не менше 6 тисяч голосів. Засуджені виганялися з країни на 10 років. При цьому на збори та врегулювання домашніх справ надавався десятиденний термін [14, с.75].

Прийняття рішень щодо вигнання не було рідкістю й у містах-державах Північного Причорномор'я. На цей факт звертали увагу у своїх працях Ю.Г. Виноградов, Д.П. Каллістов, Д.Б. Шелов та ін. [15, с.204; 16, с.65-89; 17, с.39; 18, с.212; 19, с.170]. Так, декрет з Ольвії III ст. до н.е. повідомляє про вигнання громадян, що вчинили стасис, тобто брали участь у заколоті, та порушили закони [14, с.76].

У 1977 р. під час археологічних розкопок Херсонесу В.О. Кутайсовим було віднайдено викарбуваний на вапняковій плиті закон щодо амністії політичних злочинців, датований першою чвертю III ст. до н.е. У ньому йдеться про повернення на батьківщину осіб, раніше вигна-

них з Херсонесу (φυγαδεύων). Спеціально обра- на комісія протягом десяти днів після повер- нення вигнанців мусила повернути їм будинки та інше раніше конфісковане майно [4, с.45]. Відповідне судове рішення мало бути прийняте не пізніше ніж за 50 днів з моменту виходу за- кону [14, с.77].

Е.І. Соломонік, яка дослідила політичні умови прийняття закону про повернення вигна- нців до Херсонесу, дійшла цілком закономірно- го висновку: необхідність опрацювання спеціа- льного закону свідчить про те, що мова йшла не про одиниці, а про десятки й сотні політичних вигнанців, які були позбавлені батьківщини внаслідок узурпації влади антидемократичними елементами. З відновленням демократичного ладу усі питання пов'язані з їх поверненням врегульовувалися державою, що свідчить про достатньо високий рівень розвитку державних інститутів та правової свідомості суспільства.

Тяжким покаранням була атимія – позбав- лення всіх або деяких громадянських прав. Ця кара, як правило, призначалася судом за здійс- нення підкупу посадових осіб, нечестиве пово- дження з батьками, в деяких випадках за занят- тя проституцією тощо. Відновлення втрачених прав могло здійснюватися лише внаслідок рі- шення народних зборів [5, с.571].

До вільних людей, як громадян, так і негро- мадян даного полісу, застосовувалися також такі види покарання як смертна кара, штраф - грошове стягнення зі злочинця, конфіскація майна. Вільновідпущеник, що вчинив злочин міг бути знову повернений до рабства.

Конфіскація – один з найчастіше застосову- ваних видів покарання. Конфісковане майно надходило на користь держави, і це було одним із звичайних джерел поповнення державної ка- зни [5, с.372-373].

Широко використовувалися штрафи (τιμῆματα). Їх розміри визначалися судом в за- лежності від тяжкості скоєного злочину. Ймо- вірно, що так же, як і в Афінах, значний штраф в античних державах Північного Причорно- мор'я призначався за безпідставне звинувачен- ня громадянина у державному злочині, якщо таке рішення приймалося більше ніж 4/5 загаль- ного складу суду [6, с.289]. Якщо після за- кінчення визначеного судом терміну штраф не сплачувався, його сума збільшувалася вдвічі; крім того, неплатник міг бути включений до

списку державних боржників, що мало наслід- ком атимію чи позбавлення волі до сплати всієї суми штрафу [5, с.373].

Законом Каноба про грошовий обіг для по- рушників “правил здійснення валютних опера- цій” передбачалося покарання у вигляді конфі- скації грошей та товару і накладення штрафу. При цьому п.3 закону чітко роз'яснювався по- рядок застосування цієї правової норми: “Стягувати будуть з тих, хто порушив в чомусь цю постанову, ті, які візьмуть на відкуп штрафи з порушників закону, переслідуючи їх у судо- вому порядку” [9, с.15].

У деяких випадках виконання судових рі- шень про стягнення штрафів та конфіскацію майна могло передаватися навіть цілим спілкам відкупщиків (τελώναι), на чолі з телонархами (τελώνάρχαι) або ж архонами (ἀρχῶναι), які укладали угоди з радою, у компетенції якої пе- ребували відкупи. Ймовірно, що в полісах Пів- нічного Причорномор'я, як і в Афінах, відкуп- никами могли бути не лише громадяни, а й вільновідпущеники. Вони всіляко підтримували- ся державою. Відкупщики-громадяни навіть звільнялися на час відкупу од відбування війсь- кової повинності аби вони мали змогу без пе- решкод виконувати свої обов'язки. Але водно- час на них могли накладатися суворі стягнення у випадку ненадання у встановлений термін викупної суми та за інші порушення, відпові- дно до законів щодо державних боржників. По- рушники в адміністративному порядку могли каратися атимією і навіть затримуватися. Якщо ж і після цього відкупщик не розраховувався з державою, то по закінченні певного терміну сума подвоювалася і майно відкупника конфіс- коувалося [6, с.290].

Майно конфісковувалося також у випадках виявлення контрабанди. Конфісковане майно (δημιόπρατα) переходило у власність держави і продавалося з аукціону [6, с.289].

Всі перелічені покарання застосовувалися тільки до вільних людей, як громадян, так і не- громадян. Що ж стосується рабів, то вони мог- ли бути покарані лише з волі самого господаря. Різноманітні способи жорстокого їх покарання за здійснення найтяжчих злочинів описані Го- мером:

*“Всі на канаті вони голова з головою повисли,
Петлями шию стягнули у кожної, і незабаром
Смерть їх спіткала: ногами посмикавшись, вчу-*

хли невдовзі.

Потім втягли силоміць на подвір'я Мелантія – зразу

*Міддю нещадною видерли ніздрі, обрізали вуха,
Руки і ноги відсікли. І потім, в шматки порубавши,*

Кинули його на з'їдень жаднучим собакам”

[20, XX, 471-477].

З часом від несправедливих кар життя та здоров'я рабів у певних випадках стали захищатися релігійними та державними нормами: у випадку несправедливого покарання господарем раб міг втекти від нього, знайти притулок у деяких храмах, де раба не можна було схопити, і він мав право просити продати його іншому господарю за рішенням суду [5, с.159; 6, с.201].

Отже, вже у другій половині I тис. до н.е. у полісах Північного Причорномор'я існувала достатньо складна та розгалужена система понять про злочини та покарання.

Нині ми стоїмо на фундаменті, закладеному попередніми поколіннями, і з досягнутих висот розуміємо: його спорудження коштувало нашим попередникам довгих і болісних зусиль. Право, зокрема й кримінальне, не виникає спонтанно. Воно виступає продуктом розвитку суспільства, яке досягло певного щаблю свого розвитку, є достатньо цивілізованим для того щоб виробити норми, які б регулювали певні сфери суспільних відносин [21, с.120-125].

Ми – спадкоємці цього правового надбання, яке переходило з одних рук до інших стільки разів, що майже зітерлася пам'ять про тих, хто заклав його основи. Незважаючи на певну недосконалість правових інститутів та норм давніх народів, що проживали на території сучасної України, все ж варто прислухатися до старого латинського прислів'я “Cum excusation itaque veteres audiendi sunt” – “Предків слід вислуховувати поблажливо”. Це дасть і нам право сподіватися на поблажливість нащадків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Усенко І.Б. Історія держави і права України: проблеми предмета і методології досліджень // Правова держава: Ювілейний щорічник наукових праць. –1999. -Вип.10. –С.237-244.
2. Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь: Репринт 5-го издания 1899 г. –М., 1991. –1370

с.

3. Бажанов М.Г. Уголовное право Украины. Общая часть. Конспект лекций. –Днепропетровск, 1992. –254 с.
4. Соломоник Э.И. Каменная летопись Херсонеса. Греческие лапидарные надписи античного времени. –Симферополь: Таврия, 1990. –112 с.
5. Гиро П. Быт и нравы древних греков. – Смоленск: Русич, 2000. –619 с.
6. Латышев В.В. Очерк греческих древностей: Ч.1. Государственные и военные древности. –СПб.: Тип. В. Безобразова и Комп., 1888. –356 с.
7. Любкер Ф. Реальный словарь классических древностей. –СПб., 1895. –1048 с.
8. Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini /Ed. 2. –Petropoli, 1916. -V.1. –260 p.
9. Карышковский П.О. Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. –К.: Наукова думка, 1988. –214 с.
10. Гуторова Н.А., Харченко В.Б. Уголовное право Украины. Особенная часть. -Харьков: УніВС, 1998. –158 с.
11. Латышев В.В. Очерк греческих древностей: Ч.2. Богослужбные и сценические древности. –СПб.: Тип. В. Безобразова и Комп., 1889. –296 с.
12. Блаватская Т.В. Очерки политической истории Боспора в V-IV вв. до нашей эры. –М.: Наука, 1959. –160 с.
13. Seibert J. Die Politischen Flüchtlinge und Verbannten in der griechischen Geschichte. – Darmstadt, 1979. –374 с.
14. Соломоник Э.И. Фрагмент надписи из Херсонеса о политических изгнанниках // Вестник древней истории. –1984. -№ 3. –С.72-81.
15. Виноградов Ю.Г. Рец.: Seibert J. Die Politischen Flüchtlinge und Verbannten in der griechischen Geschichte. – Darmstadt, 1979 // Вестник древней истории. –1982. -№ 2. –С.203-205.
16. Виноградов Ю.Г. Синопа и Ольвия в V в. до н.э. Проблема политического устройства // Вестник древней истории. –1981. -№ 2. –С.65-89.
17. Виноградов Ю.Г. Декрет в честь Антестерия и кризис Ольвийского полиса в эпоху

эллинизма // Вестник древней истории. –1984. - № 1. –С.37-45.

18. Каллистов Д.П. Очерки по истории Северного Причерноморья античной эпохи. –Л.: Изд-во ЛГУ, 1949. –346 с.

19. Шелов Д.Б. Феодосия, Гераклея и Спартокиды // Вестник древней истории. –1950. -№

3. –С.162-173.

20. Гомер. Одисея. –К.: Либідь, 1974. –178 с.

21. Кашанина Т.В. Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы. –М.: Юристъ, 1999. –334 с.

Надійшла до редколегії 13.02.2002

ГАВРИЛЕНКО А.А. ПРЕСТУПЛЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ В ПРАВЕ АНТИЧНЫХ ГОСУДАРСТВ СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ

Рассмотрены характерные особенности уголовного права античных государств Северного Причерноморья в период второй половины I тыс. до н.э. – до первых столетий нашей эры – Херсонеса, Ольвии, Тиры, Боспорского царства. Проанализированы нарративные источники и лапидарные памятники права, содержащие уголовно-правовые нормы. Сделан вывод о достаточно высоком уровне правовой культуры населения северного побережья Понта Эвксинского. Выявлены общие черты и особенности уголовного права северопричерноморских государств по сравнению с правом греческих метрополий.

GAVRYLENKO A.A. CRIMES AND PUNISHMENTS IN THE LAW OF THE ANTIQUE STATES OF THE NORTHERN BLACK SEA COASTLAND

Prominent features of criminal law of the antique states of the Northern Black Sea Coastland are considered in the term of second half of the first millenium AD through the first centuries of our era – Hersones, Olbia, Tira, Bosporean kingdom. The carried out analysis of narrative sources and lapidary law sources keeping criminal-law norms, has allowed to make a conclusion about high level of legal culture of the population of Pont Evxinian boreal coast, to reveal common features and peculiarities of criminal law of Boreal Prichernomorye states in comparison with the law of the Greek mother countries.

УДК 343.3

В.П. ЕМЕЛЬЯНОВ, д-р юрид. наук

Национальный университет внутренних дел

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ НОВОГО УК УКРАИНЫ

Анализируется ряд серьезных неточностей, содержащихся в тексте нового Уголовного кодекса Украины, которые порождают путаницу в толковании законоположений и создают дополнительные трудности в правоприменительной практике. Предложены пути и способы устранения соответствующих противоречий и меры по совершенствованию уголовного законодательства.

Новый УК Украины при всем его позитивном значении для украинского государства вместе с тем породил и новые проблемы в правоприменительной практике, вызванные рядом серьезных неточностей в самом тексте Закона.

В частности, в нем перечень лиц, угрозы в отношении которых в целях склонения потер-

певшего к определенным действиям приравниваются к угрозам в адрес самого потерпевшего, весьма далек от единообразия, и без какой-либо на то необходимости в статьях УК употребляются четыре различные по объему и кругу лиц понятия – «близкие родственники», «родственники», «близкие» («близкие лица»), «иные ли-